

34 25

51-199731

Hans Gammeltoft-Hansen

F O R K Y N D E L S E S F R I H E D

- i retlig belysning

Retsvidenskabeligt institut 1984

På baggrund af den diskussion, der - med udgangspunkt i en TV-transmitteret gudstjeneste juleaften 1983 - opstod vedrørende spørgsmålet om præsters såkaldte forkyndelsesfrihed, udarbejdede jeg nogle bidrag til afklaring af problemets kirkeretlige aspekter. De pågældende artikler blev trykt i henholdsvis Præsteforeningens Blad og Kristeligt Dagblad. Da adskillige teologer og jurister har anmodet om kopi af en eller flere af artiklerne, har jeg valgt at gøre dem samlet tilgængelige i form af dette hefte.

København, juli 1984

Hans Gammeltoft-Hansen

FORKYNDELSESFRIHED I RETLIG BELYSNING

Sagsforløbet og debatten.

Gennem de første fire måneder af 1984 udspillede der sig en til tider heftig debat om præsters forkyndelsesfrihed og om kompetencen til at påtale eventuelle overskridelser af grænserne for denne frihed. - Udtrykket "forkyndelsesfrihed" er i øvrigt ikke særlig velvalgt; i virkeligheden kunne man snarere tale om en "forkyndelsesbinding" på den måde, det finder udtryk i præsteløftets ord om at "forkynde Guds ord rent og purt, således som det findes i de profetiske og apostoliske skrifter og i vor danske evangelisk-lutherske folkekirkens symbolske bøger". - Debattens anledning (men næppe dens fulde årsag) var en TV-transmitteret juleprædiken fra Lundehus Kirke; og forløbet kulminerede fire måneder senere i en forespørgselsdebat i folketinget.

Redaktionen har på denne baggrund anmodet mig om en samlet gennemgang og vurdering af sagens kirkeretlige aspekter.

Den pågældende prædiken udløste en del omtale under valgkampen forud for folketingsvalget i begyndelsen af januar. Samtidig blev der fra en privatperson indgivet klage til kirkeministeren over dele af prædikenens indhold samt visse andre punkter i forbindelse med den pågældende gudstjeneste. Kirkeministeren anmodede Københavns biskop om en udtalelse vedrørende klagen, idet hun samtidig offentligt tilkendegav, at det i sidste instans tilkom hende som minister at tage stilling til, om der forelå en overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser. Biskoppen ønskede ikke under disse omstændigheder at afgive en egentlig indstilling i sagen. I stedet orienterede han ministeren om, at han - dersom klagen var blevet videresendt til bispeembedets selvstændige be-

handling - ville have vurderet den pågældende prædiken således, at den ikke svigtede de normer, som præsten er forpligtet til at forkynde ud fra, d.v.s. Skriften og folkekirkens bekendelse. Trods biskoppens klare understregning af, at der alene var tale om en tjenstlig orientering, gav kirkeministeren udtryk for, at hun ville opfatte og anvende skrivelsen som en egentlig indstilling i sagen. Ministeren fandt det dog ikke nødvendigt at gå ind i en vurdering af den konkrete sag. - I en samtidig skrivelse til biskoppen fremhævede ministeren Danske Lov 2-4-9 og undgav denne bestemmelse en temmelig vidtgående fortolkning; skrivelsen blev ti'lige sendt til klageren.

På baggrund af den kompetencestrid mellem biskop og minister, som klagesagen havde afsløret, indbød ministeren alle landets biskopper til et møde. Mødet fandt sted d. 30. januar 1984. De ni biskopper (alle undtagen Københavns biskop) mødte op med en erklæring af følgende indhold:

"Efter vor opfattelse bør den konkrete sag ikke forårsage revnedannelse i forholdet stat og kirke.

Det tjener folkekirkens tarv, at den hidtidige kirkeordning fastholdes.

De principielle aspekter giver os anledning til at udtale, at eventuelle kommende klagesager vedrørende forkyndelsen behandles, afgøres og besvares af vedkommende biskop.

I tilfælde af, at klageren ikke finder biskoppens besvarelse tilfredsstillende, må klageren henvises til kirkeministeren, der derefter træffer afgørelse i henhold til gældende love og bestemmelser".

Under mødet tilføjedes følgende afsnit:

"Som udfyldende fortolkning til udtalelsens sidste afsnit udtaler de forannævnte 9 biskopper: "Kirkeministeriet har den endelige afgørelse vedrørende konsekvenserne i forhold til præsters tjenstlige forseeelser".

Herefter blev hele udtalelsen tiltrådt af de ni biskopper samt af kirkeministeren. Københavns biskop fandt ikke, at han kunne medunderskrive udtalelsen, bl.a. fordi den efter hans opfattelse ikke med tilstrækkelig klarhed fastslog, at ministeren ikke har selvstændig kompetence til at vurdere og afgøre spørgsmål om, hvorvidt forkyndelsesfrihedens grænser måtte være overskredet. I forbindelse med mødet blev der afholdt pressemøde; og den langt overvejende opfattelse i pressereferaterne var, at ministeren havde måttet bøje sig for biskopperne i henseende til forståelsen af, hvorledes kompetencen efter gældende ret er opdelt mellem biskop og minister.

Da klageren blev bekendt med erklæringen af 30. januar, indgav han sin klage over den pågældende juleprædiken til Københavns biskop. Biskoppen svarede - under henvisning til sin tidligere vurdering af prædiken - at den ikke svigtede de gældende for-

kyndelsesnormer. Endvidere udtalte han, at prædikenen efter hans vurdering ej heller indeholdt nogen overtrædelse af de for præster gældende begrænsninger i ytringsfriheden. Endelig henledte biskoppen klagerens opmærksomhed på, at den del af afgørelsen, der ikke vedrørte spørgsmålet om, hvorvidt præsten havde overholdt de for forkyndelsen gældende normer, kunne indbringes for kirkeministeriet. Med denne udformning af klagevejledningen slog biskoppen således fast, at hans afgørelse af det forkyndelsesmæssige var endelig, hvorimod spørgsmålet om eventuel overtrædelse af f.eks. Danske Lov 2-4-9 eller af straffelovens bestemmelser om forhånelse af fremmede magter ville kunne indbringes for kirkeministeriet.

Klageren indbragte sagen for kirkeministeriet, som imidlertid ikke fandt grundlag for at foretage sig videre i sagen.

Samtidig blev kirkeministeren indkaldt til samråd med folketingets kirkeudvalg. Udvalget udbad sig en redegørelse for ministerens holdning til spørgsmålet om kompetencen vedrørende forkyndelsesfriheden og henviste herved bl.a. til bispeerklæringen af 30. januar samt til en kirkeretlig redegørelse, som ministeren inden mødet med biskopperne havde udsendt til pressen, og hvori hun argumenterede for det synspunkt, at den endelige kompetence til at afgøre spørgsmål om forkyndelsesfrihedens grænser tilkommer ministeren. Samrådet udløste en række mere specificerede spørgsmål fra kirkeudvalget.

Ministerens svar på disse spørgsmål tilfredsstillede ikke alle medlemmer af kirkeudvalget, og der blev derfor rejst en forespørgselsdebat. Debatten fandt sted d. 27. april 1984. Kirkeministeren gav en indledende redegørelse, der også strejfede det overordnede tema om forholdet mellem stat og kirke. Under den efterfølgende debat blev der rettet en del spørgsmål - også af kritisk art - til ministeren, som imidlertid helt undlod at tage yderligere til orde.

Det kan være hensigtsmæssigt at genkalde sig disse hovedpunkter i begivenhedsforløbet, før man giver sig i kast med en vurdering af sagens kirkeretlige aspekter. De forskellige udtalelser og indlæg må i nogen måde ses på baggrund af deres tilknytning til det konkrete begivenhedsforløb.

Præsters ytringsfrihed.

Der findes forskellige regler og normer, som sætter grænser for præsters ytringsfrihed; præster kan ikke sige hvad som helst, hvor som helst. Disse begrænsnin-

ger kan klarest stilles op ved at betragte præsten henholdsvis som borger, som tjenestemand og som præst.

Som borger er præsten undergivet ganske de samme begrænsninger i ytringsfriheden som alle andre borgere i dette land. Disse grænser drages bl.a. af reglerne i den borgerlige straffelov, hvorefter man kan straffes for injurierende udtalelser, forhånelse af fremmede magter, udtalelser af racediskriminerende karakter etc.

Som tjenestemand er præsten undergivet den almindelige bestemmelse i tjenstemandslovens § 10 stk. 1, hvorefter han såvel i som uden for tjenesten skal vise sig værdig til den agtelse og tillid, som stillingen kræver. Heri ligger også en klar begrænsning af, hvilke former for ytringer man som præst kan tillade sig at fremsætte.²⁾

En specialbestemmelse for præster uddyber tjenstemandslovens generelle regler. Det drejer sig om Danske Lov 2-4-9, hvorefter præster i deres prædiken "skulle holde sig fra allehaande Skienden og Forhaanelse, saa at de ingen røre ved Navn... og i Særdelighed skulle de vare sig, at de intet af deris privat Affecter, eller Had, paa det Hellige Stød tale og fremføre, og saaledis sig selv hævne".

Væsensforskellig fra de borgerlige og tjensteretlige begrænsninger i præsters ytringsfrihed er den binding, der ligger i præsteløftets ord om at forkynde Guds ord rent og purt. Både i henseende til grundlag, indhold og art adskiller forkyndelsesbindingen sig fra de andre former for ytringsfrihedsbegrænsninger.

2) Det generelle- og meget komplicerede spørgsmål om tjenstemands ytringsfrihed vedrørende tjenstlige forhold har næppe betydning i nærværende sammenhæng; se herom Bent Christensen, Juristen 1980, s. 85 ff, herunder særligt s. 96 om tjenstemands "loyalitetspligt".

Grundlaget er ikke en lovbestemmelse eller en retlig standard, men præsteløftet således som det aflægges over for og til biskoppen.

Indholdet vedrører spørgsmålet om overensstemmelse mellem egne udsagn og det luthersk-évangelske bekendelsesgrundlag; dette er unægteligt noget ganske andet end spørgsmålet om, hvorvidt man ved sine udsagn krænker en privatperson, forhåner en fremmed nation eller ved sit ordvalg svigter visse værdigheds- eller lødighedskrav.

Og endelig er der en radikal forskel mellem arten af henholdsvis forkyndelsesbindingen og de andre ytringsfrihedsbegrænsninger. Forkyndelsesbindingen har for så vidt intet med frihed at gøre, i hvert fald ikke set i relation til den enkelte præst. Drejer det sig om de borgerlige eller de tjenesteretlige forskrifter, kan præsten i princippet gøre sig følgende overvejelse: "Så og så langt kan jeg gå; dette eller hint kan jeg sige uden at komme i konflikt med f.eks. injurierbestemmelserne; så vidt er mit spillerum". Tilsvarende overvejelser er meningsløse, når det gælder forkyndelsen. Her er det præstens opgave at lytte sig ind til evangeliets tale og gengive den, således som han hører og forstår den. Derfor er det også mere meningsfuldt at tale om "forkyndelsesbindingen" end om "forkyndelsesfriheden". Men forlader vi den rent individuelle indfaldsvinkel og betragter i stedet en gruppe af præster - f.eks. alle præster i et bestemt stift eller alle præster i den danske folkekirke - da giver det god mening at tale om forkyndelsesfriheden og dens grænser. Her kan de forskellige nuancer og accenter i opfattelsen (og dermed gengivelsen) af evangeliets tale udmærket rangeres ind på en skala; og visse yderpunkter på denne skala kan da kaldes forkyndelsesfrihedens grænser.

Det er væsentligt at understrege disse dybtgående forskelle mellem henholdsvis de tjenesteretlige for-

skrifter og de forkyndelsesmæssige normer. Allerede heri ligger der en stærk indikation i retning af, at reguleringen af deres overholdelse næppe kan være ganske ensartet. Og det viser i hvert fald klart, at man ikke uden videre kan anskue præsteløftets ord om at forkynde evangeliet rent og purt som et ganske ordinært led i de regler, der gælder for præstens stilling som tjenestemand, og dermed bringe præsteløftet ind i hele det system, der gælder i medfør af tjenestemandslovens § 10 stk. 1.

Både i den konkrete klagesag, i kirkeudvalgets spørgsmål til ministeren og i forespørgselsdebatten har også Danske Lov 2-4-9 været inddraget. Kirkeministeren har herunder tilsyneladende søgt at undergive bestemmelsen en udvidende fortolkning, ikke blot i forhold til dens ordlyd, men også i forhold til dens hidtidige anvendelsesområde. Da bestemmelsen som anført hører til de tjenesteretlige forskrifter og dermed ubestridt henhører under ministerens påtalekompetence, er denne fremgangsmåde vel forståelig. Meget tyder imidlertid på, at ministeren i den konkrete sag har søgt at fremføre denne udvidende fortolkning på et temmelig tyndt grundlag og med et uklart og tvetydigt indhold. - Dette spørgsmål er berørt andetsteds³⁾ og skal ikke forfølges nærmere her, hvor undersøgelsen alene gælder kompetencen vedrørende overskridelser af forkyndelsesfrihedens grænser⁴⁾.

3) Jfr. kirkeudvalgets spørgsmål nr. 14 samt nedenfor, s. 42 f.

4) Dog skal opmærksomheden henledes på det særlige problem, som består i, at der kan foreligge en vis overlapning mellem henholdsvis de områder, hvor forkyndelsesfrihedens grænser er overskredet, og området for Danske Lov 2-4-9; det kan i konkrete tilfælde undertiden være tvivlsomt, hvorvidt der er tale om en forkyndelses-sag eller en 2-4-9-sag. I denne gråzone bør man nok som udgangspunkt betragte sagen som et spørgsmål om forkyndelsesfrihedens grænser. Værnet om forkyndelsesfriheden må i en (forts. s.11)

Kirkeministerens opfattelse.

Kirkeministeren har gentagne gange givet udtryk for den opfattelse, at den endelige kompetence vedrørende forkyndelsestilsynet ligger hos Ministeren. Synspunktet svarer til Roesens generelle bemærkninger⁵⁾ om, at ministeriet kan behandle og afgøre en hvilken som helst form for kirkelige anliggender.

Skal man danne sig et overblik over ministerens argumentation for sit synspunkt, må man sammenholde hendes redegørelse til pressen⁶⁾, den samtidigt udsendte oversigt kaldet "Eksempler på kirkeministeriets behandling af klager over påståede tjenestefor-seelser fra præsters side", svarene på kirkeudvalgets spørgsmål samt redegørelsen under forespørgselsdebatten i Folketinget.

Hovedargumentet består i en henvisning til, at grundlovens løfteparagraf om en selvstændig kirkeforfatning (§ 66) aldrig er blevet opfyldt. Da lovgivningsmagten dermed ikke har delegeret nogen kompetence fra statsmagten til biskopperne (eller andre kirkelige myndigheder), henhører den administrative kompetence uafkortet under kirkeministeren.

Dette synspunkt er næppe holdbart. Der gives eksempler på, at lovgivningsmagten eller retssædvanen har henlagt visse afgørelser vedrørende kirkelige anliggender til andre myndigheder end ministeren; biskoppens kompetence til at meddele kollats er et

(note 4 forts.) almindelig afvejning tillægges større vægt end iagttagelsen af den mere ordensprægede forskrift i 2-4-9, i hvert fald så længe den mulige overtrædelse af 2-4-9 ikke har bevæget sig derud, hvor straffelovens almindelige bestemmelser (bl.a. om injurier) kan tænkes bragt i anvendelse.

5) Dansk Kirkeret 1976, s. 19.

6) Bl.a. trykt i Kristeligt Dagblad 24/1 1984, s. 4.

sådan eksempel⁷⁾. At ministeren ej heller selv har kunnet opretholde sit oprindelige synspunkt, ses i svaret på kirkeudvalgets spørgsmål nr. 12. I dette spørgsmål citeres en udtalelse fra Bodil Koch⁸⁾, hvori det - i anledning af Kalmeyer-sagen - siges, at "...sagen befinder sig inden for biskoppens suveræne tilsynsområde" (udh. her). Med nogle bemærkninger om, at den daværende sag drejede sig om synspunkter fremlagt i bogform og ikke fremsat under prædikener⁹⁾, erklærer ministeren, at hun "fuldt ud kan tilslutte sig den daværende kirkeministers udtalelse". Ministeren erkender hermed, at hverken grundlovens § 66 eller den senere historiske udvikling er til hinder for, at der eksisterer noget, man kan kalde for biskoppens "suveræne tilsynsområde", og hvor biskoppen med andre ord har den endelige kompetence.¹⁰⁾

Som et andet argument har kirkeministeren anført, at ministeriets praksis utvetydigt går ud på, at der om fornødent gribes ind over for præsters overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser. Til underbyggelse heraf udsendtes den ovennævnte eksempelsamling vedrørende ministeriets praksis.

7) Se nærmere om kollats nedenfor. - Også uden for den kirkelige forvaltning kendes der tilfælde, hvor lovgivningsmagten har fastslået, at en minister skal være afskåret fra at tage stilling til vigtige afgørelser af faglig art; se til eks. lov om styrelse af højere uddannelsesinstitutioner, § 35 stk. 2.

8) Folketingstidende 1957-58 Forh., sp. 326.

9) Se herved Roesen, op.cit. s. 201, hvor det - modsat ministerens standpunkt - fremhæves, at præstens forkyndelsesbinding ikke er begrænset til udøvelsen af den egentlige embedsvirksomhed, men også påhviler ham under hans virksomhed, f.eks. som forfatter.

10) Udtrykket "suveræn" - der kan fremkalde vidtgående associationer - skal ikke overfortolkes, men alene forstås som betegnelsen for et område, hvor det er biskoppen, som er den sidste og endelige instans.

Eksempelsamlingen viste sig nu nærmest at være en boomerang. Den indeholdt en kort omtale af 10 sager fordelt over 23 år; men gik man den nærmere efter, viste det sig, at kun en enkelt - måske to - af de påberåbte sager vedrørte spørgsmålet om forkyndelsesfriheden, hvilket ministeren da også indrømmede, da kirkeudvalget stillede et direkte spørgsmål herom. Endvidere var oversigten mangelfuld, idet den ikke omtalte sager, hvor ministeriet trods udtrykkelig opfordring hertil havde undladt at gribe ind over for biskoppens endelige stillingtagen til spørgsmålet om forkyndelsesfrihedens grænser.

Hertil kommer, at administrationens praksis ikke i sig selv er en retskilde af særlig høj værdi¹¹⁾. Den blotte omstændighed, at en administrativ myndighed danner sig en bestemt retsopfattelse og efterlever den, gør ikke i sig selv denne retsopfattelse korrekt. Det er en jævnligt tilbagevendende begivenhed ved vore domstole, at myndighedernes afgørelser - og dermed den retsopfattelse, som ligger bag dem - bliver underkendt.

Kirkeministerens tredje argument for sin opfattelse blev først gradvist afdækket under debatten. Det måtte nærmest forstås således, at overskridelser af forkyndelsesfrihedens grænser er i strid med præsteløftet og dermed en tjenesteforseelse.¹²⁾

Som ovenfor anført er der tale om meget væsentlige forskelle mellem henholdsvis præsteløftets forkyndelsesbinding og de tjenesteretlige forskrifter. Disse forskelle bevirker, at man ikke uden videre kan

11) Se herom Poul Andersen, Dansk Forvaltningsret (1963), s. 40 ff.

12) Se især Folketingstidende 1983-84 Forh., sp. 5005. - Denne og de følgende henvisninger til forespørgselsdebatten d. 27. april 1984 har kun kunnet foretages på grundlag af fortrykket til folketingets forhandlinger.

sidestille de to normsæt. Præsteløftet er ikke en blot og bar del af - eller udmøntning af - de tjenesteretlige standarder, der omtales i tjenestemandslovens § 10. At klare overtrædelser af præsteløftets indhold kan føre til f.eks. afskedigelse af præsten, og at en sådan afskedigelsesprocedure skal foregå efter tjenestemandslovens bestemmelser (inclusive de for præster gældende særregler), er ikke ensbetydende med, at ministeren efter eget forogdtbefindende kan rejse en sådan tjenestemandssag. Tjenestemandslovens bestemmelser udgør på dette punkt en ekstra garanti for præsten; men de hjemler ikke i sig selv en ret for ministeren til på egen hånd og i modstrid med den pågældende biskops afgørelse at afskedige præsten i henhold til lovens bestemmelser.

En fjerde argumentation gik i kirkeministerens første redegørelse ud på, at en ordning, hvorefter den endelige kompetence i forkyndelsesspørgsmål ligger hos ministeren, ville være den eneste hensigtsmæssige og fornuftige. Ellers kunne man jo opleve, at "vi har 10 forskellige forkyndelsesfriheder her i landet", som det ved flere lejligheder blev udtrykt. - Denne argumentationsmåde synes ministeren at have opgivet, bl.a. efter mødet med biskopperne, så der er næppe grund til at gøre mere ud af den på nuværende tidspunkt¹³⁾.

I sin mere generelle redegørelse under forespørgselsdebatten i folketinget fremsatte ministeren for så vidt adskillige udmærkede og oplysende betragtninger. Men der findes intet, som retter op på de ovennævnte svagheder i argumentationen for, at det skulle være ministeren, der i sidste instans afgør, om forkyndelsesfrihedens grænser er overskredet. Tværtimod sker der på dette essentielle punkt en glidning i

13) Se nærmere nedenfor, s. 37 f.

tankegangen, idet det, der skulle diskuteres, forudsættes givet. Ministeren taler¹⁴⁾ om den situation, hvor "en præst forkynder noget, som er i strid med folkekirkens bekendelsesgrundlag", og konstaterer, at i så fald gælder de almindelige tjenesteretlige forskrifter med visse modifikationer og udbygninger. Heri kan man for så vidt være enig; men det er blot ikke det, debatten vedrører. Det interessante er ikke, hvem der skal skride ind med sanktioner, når det står fast, at grænserne for forkyndelsesfriheden er overskredet; det interessante er, hvem der skal afgøre, om disse grænser overhovedet er overskredet. Dette er to vidt forskellige spørgsmål, og man gør sig selv og debatten en ringe tjeneste ved at blande dem sammen.

Biskoppens kompetence.

Som det vil være fremgået, er de argumenter, der er blevet anført til støtte for kirkeministerens kompetence i sager om forkyndelsesfrihedens grænser, næppe holdbare, hverken enkeltvis eller i sammenhæng. Man kunne nu omvendt spørge, om der da kan anføres retlige synspunkter, som peger på, at den endelige kompetence på dette område må antages at tilkomme biskoppen. - Her er det nærliggende at fremhæve reglerne om kollats, det "beseglede brev" hvorved biskoppen bekræfter, at præsten er overhørt i kirkens lære og rettelig beskikket til præst for den pågældende menighed¹⁵⁾.

Kollatsen går tilbage til Kirkeordinansen af 1539; og siden Danske Lov har den biskoppelige kol-

14) Folketingstidende 1983-84 Forh., sp. 5004 f.

15) Om kollatsen og dens sammenhæng med bispeeksamen, præsteløfte og ordination, se Henrik Christiansen, Præstefor-
eningsens Blad 1984, s. 5 ff.

lats stået fast, uanset de omskiftelser kirkens styrelse i øvrigt har undergået. Om kollatsens juridiske karakter i nyere tid har vi en række sikre holdepunkter, især på grundlag af en højesteretsdom fra 1862 og to lovgivningsarbejder fra henholdsvis 1916-17 og 1947-48. Det fremgår heraf, at kollatsen er en betingelse for, at præsten kan overtage sit embede. Og det fremgår endvidere, at kun biskoppen har kompetence til at udstede kollats, medmindre folketinget ved lov bestemmer noget andet. Anledningen til særloven af 1917 var den bekendte Arboe Rasmussen-sag, hvor kirkeministeren ønskede at ansætte den pågældende som præst i sognet Vaalse, men var afskåret herfra, idet biskoppen nægtede at give kollats. Loven af 1948 var foranlediget af en af de første kvindelige præster; her blev det på ny fastslået, at kun folketinget - ikke ministeren - kan ændre i den biskoppelige enekompetence til at meddele kollats.

Nu kan man spørge, hvad reglerne om kollats har at gøre med spørgsmålet om kompetencen i forkyndelsessager. Svaret er, at kollatsens genstand og forkyndelsestilsynet simpelthen er to sider af samme sag. Roesen udtrykker det således¹⁶⁾: "Efter nutidigt (hævdvundet) syn på kollatsen er den et sidestykke til det biskoppelige tilsyn. Biskoppen må til enhver tid embedsmæssigt og personligt stå som garant for, at præsterne i hans stift såvel ved udnævnelsen som senere opfylder de åndelige og kirkelige betingelser for at kunne være præster i folkekirken". Kortere og mere fyndigt sagde Bodil Koch det samme under Kalmeyrdebatten i folketinget¹⁷⁾: "En konsekvens af tilsynspligten er kollatsen".

Når kollats og forkyndelsestilsyn er så snævert

16) Op.cit., s. 175.

17) Folketingstidende 1957-58 Forh., sp. 322.

forbundne, som tilfældet er, må der tillige være en meget stærk formodning i retning af, at også de kompetencemæssige forhold er ensartede. Og da kollatskompetencen som anført alene tilkommer stiftets biskop - medmindre folketetinget som folkekirkens øverste forsamling bestemmer andet - må det samme antagelig gælde kompetencen vedrørende forkyndelsestilsynet, herunder afgørelsen af, om forkyndelsesfrihedens grænser kan siges at være overskredet.

Ræsonnementet er uhyre enkelt, og i øvrigt velkendt inden for andre dele af retssystemet. Når kompetenceordningen vedrørende et bestemt spørgsmål ligger helt fast, vil man næsten automatisk antage, at de samme kompetenceregler må finde anvendelse, for så vidt angår andre, nært beslægtede eller næsten identiske spørgsmål, om hvilke der ikke findes udtrykkeligt fastsatte bestemmelser vedrørende kompetencen. Har man først fået opmærksomheden henvendt på, at kollats og forkyndelsestilsyn er to sider af samme sag, melder følgeslutningen vedrørende biskoppens endelige kompetence i begge forhold sig helt naturligt.

Man kunne spørge, hvorfor kirkeministeren i sine juridiske redegørelser da ikke har draget denne såre nærliggende slutning. forklaringen er formentlig den, at hun har overset betydningen af den klare indholdsmæssige sammenhæng mellem kollatsen og forkyndelsestilsynet. Da ministeren senere af kirkeudvalget (spørgsmål 13) blev konfronteret med synspunktet, tog hun ikke til genmæle, men gav i stedet et undvigende svar.

Man kunne også anføre andre betragtninger til støtte for biskoppens kompetence i forkyndelsessager¹⁸⁾; men jävnføringen med forholdene vedrørende

18) Se nærmere nedenfor, s. 37 f.

kollats er - retligt set - langt det stærkeste argument, og fuldt tilstrækkeligt i sig selv. Ønsker kirkeministeren at fravige denne kompetenceordning, må det derfor ske ved en af folketinget tilvejebragt lovhjemmel, ganske som i de tilfælde hvor kirkeministre har ønsket at gøre indgreb i biskoppens kollatskompetence. Man kunne også udtrykke det på den måde, at kirkeministerens påstand om, at forkyndelseskompetencen i sidste instans tilkommer ministeren, snarere er et udsagn om den af hende ønskede retstilstand ("de lege ferenda") end et udsagn om, hvad der efter almindelige fortolkningsprincipper må anses for gældende ret ("de lege lata").

Jeg minder atter om, at der med udtrykket "for-kyndelseskompetencen" menes kompetencen til at afgøre, om der er sket en overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser. Er det først konstateret (af biskoppen), at en sådan overskridelse er sket - og mener biskoppen, at overskridelsen bør medføre sanktioner f.eks. i form af afskedigelse - så følger det af de særlige beskyttelsesregler for tjenestemænd, at de verdslige myndigheder (minister og eventuelt domstole, herunder de særlige gejstlige domstole) må ind i billedet. Biskoppen kan ikke på egen hånd iværksætte sådanne sanktioner. Men denne tjenesteretlige beskyttelse for præsten har intet at gøre med biskoppens kompetence til at afgøre, om der overhovedet er sket en overskridelse, og til i givet fald at slutte sagen, fordi han ikke har konstateret nogen overskridelse, eller i hvert fald ikke en overskridelse, der efter hans opfattelse bør udløse egentlige sanktioner. Denne afgørelse må efter gældende ret - især den analoge anvendelse af reglerne om kollatskompetencen - henhøre under biskoppens kompetence, så længe folketinget ikke ved lov har bestemt noget andet.

Nogle eksempler.

De ovenfor udviklede synspunkter er holdt i generelle vendinger. Der kunne måske være behov for at illustrere dem med nogle konkrete eksempler:

En præst taler i sin prædiken påskedag om opstandelsen og slår herunder fast, at beretningen om Kristi opstandelse skal forstås i rent symbolsk forstand; om en faktisk genopstandelse var der ikke tale, men nok om en åndelig genopstandelse i form af evangeliernes beretning om Jesus, der lever videre for og i os alle. Et medlem af menigheden fortørnes over denne udlægning og klager til biskoppen, der efter en nøje gransken af manuskriptet til prædiken og samtaler med præsten skønner, at prædiken som helhed betragtet ikke kan siges at svigte de normer, som præsten er forpligtet til at forkynde ud fra. Dog finder biskoppen anledning til i en afsluttende samtale med præsten at formane ham til i fremtiden at forfægte sine afmytologiserende standpunkter lidt mindre markant i sin forkyndende virksomhed.

Det utilfredse medlem af menigheden vil imidlertid ikke slå sig til tåls med biskoppens afgørelse og fører derfor sin klage videre til kirkeministeren. Ministeren finder det i høj grad stridende mod den evangelisk-lutherske kirkes bekendelsesgrundlag, at præsten har udtalt sig om opstandelsen på den anførte måde, og ministeren ønsker at give præsten en tjenstlig irettesættelse. Spørgsmålet er nu: Kan ministeren det?

Eller lad os variere den sidste del af eksemplet. Det klagende menighedsmedlem er tilfreds med den afsluttende, uformelle samtale. Men præsten føler selv, at der fra biskoppens side lå en misbilligelse i samtalen, og den vil han ikke acceptere. Præsten klager derfor til ministeren over biskoppens formaning. Ministeren er frisindet i forkyndelsesansligninger og finder efter gennemlæsning af præstens prædiken-manuskript, at nok har prædiken været uortodoks, men ingenlunde i flagrant modstrid med Bibelen og bekendelsesskrifterne. Ministeren vil derfor gerne officielt tilkendegive, at der intet har været at udsætte på den pågældende prædiken. - Atter er spørgsmålet: Kan ministeren det?

Efter de ovenfor udviklede synspunkter er svaret på begge de rejste spørgsmål: Nej! Ministeren kan påse, at biskoppen har fulgt den korrekte procedure i sin behandling af spørgsmålet, men ministeren kan i intet af de to nævnte tilfælde omgøre biskoppens afgørelse vedrørende den mulige overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser.

Lad os nu udbygge eksemplet og forestille os, at præsten i den samme påskeprædiken omtaler professor N.N., som i en nylig artikel om de seneste videnskabelige undersøgelser af Torino-lagenet har omtalt dette lagen som et opstandelsestegn, der er sat ind i den moderne, sækulariserede verden. Præsten anfører herunder, at professor N.N. i adskillige sammenhænge er kendt som en videnskabelig fuser og ignorant.

Et medlem af menigheden, der selv er meget optaget af Torino-lagenet, klager til biskoppen, som finder, at der foreligger en overtrædelse af Danske Lov 2-4-9, og at præsten bør

tildeles en skarp irettesættelse for sin nedsættende omtale af professor N.N. med navns nævnelse. Denne tjenstlige irettesættelse kan biskoppen ikke på egen hånd tildele præsten, men må indstille til ministeren, at det sker. Om ministeren vil følge indstillingen eller lade være, er helt op til ministerens egen afgørelse.

Hvis biskoppen (der måske selv nærer meget lave tanker om professor N.N.'s videnskabelige habitus) svarer klageren, at han ikke finder, at præstens bemærkninger har været i strid med gældende regler, kan klageren indbringe sagen for kirkeministeriet. Ministeren afgør herefter, om en irettesættelse for overtrædelse af (bl.a.) Danske Lov 2-4-9 bør tildeles.

Endelig kunne man i det pågældende eksempel også tænke sig, at professor N.N. selv - uden om både biskop og minister - anlagger sag mod præsten ved de almindelige domstole, og at præsten under en sådan sag vil blive domfældt for overtrædelse af straffelovens injuriebestemmelser.

Eksemplerne kunne varieres og suppleres i det uendelige. Men det anførte skulle være tilstrækkeligt til at illustrere grundlaget for sondringen mellem henholdsvis biskoppens og ministerens kompetence og virkningen heraf. Samtidig viser eksemplerne placeringen af Danske Lov 2-4-9 som en præciserende forskrift om præsters tjenstlige forpligtelser, hvis overtrædelse kan udløse tjenstlige sanktioner, og som i øvrigt kan være nær beslægtet med de almindelige borgerlige regler om ytringsfrihedens grænser, herunder straffelovens bestemmelser om injurier.

Bispeerklæringen.

Den ovenfor forfægtede - og eksemplificerede - retsopfattelse kan resumeres i følgende tre sætninger:

1) Sager om eventuel overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser er endeligt afgjort, dersom den pågældende biskop ikke finder, at der foreligger en sådan overskridelse, eller at overskridelsen ikke giver anledning til tjenstlige konsekvenser. Kirkeministeren kan alene påse, at biskoppen har fulgt den korrekte procedure i forbindelse med undersøgelsen og behandlingen af klagen.

2) Finder biskoppen, at der foreligger en sådan overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser, at det bør udløse tjenstlige sanktioner, må han indstille dette til kirkeministeren. Sagen behandles derefter

i overensstemmelse med tjenestemandslovens regler med de garantier, det giver for præsten; afgørelsen af sanktionsspørgsmålet henhører under ministeren, hvis beslutning kan indbringes for domstolene.

3) Sager om præsters eventuelle overtrædelse af de almindelige bestemmelser om ytringsfrihedens grænser (f.eks. injurielovgivningen) samt de for præster særligt gældende bestemmelser desangående (især Danske Lov 2-4-9) henhører i sidste instans under kirkeministeren og/eller domstolene.

Det kan være af interesse at sammenholde denne retsopfattelse med andre udtalelser og tilkendegivelser om spørgsmålet. At den står i klar modstrid til kirkeministerens redegørelser - og den opfattelse, som ministeriets tidligere departementchef, August Roesen, har gjort sig til eksponent for - turde være fremgået. Men hvorledes forholder den sig til bispeerklæringen af 30. januar 1984? Hvorledes har tidligere kirkeministre forholdt sig til spørgsmålet? Og kan der af den seneste folketingsdebat udledes noget om, hvorledes denne forsamling opfatter retstilstanden?

Bispeerklæringen, der som anført også blev tiltrådt af ministeren efter tilføjelsen af en "udfyldende fortolkning", er et interessant aktstykke. Erklæringen er ikke nogen retskilde i sig selv; en eventuel kompetenceomlægning kan kun ske ved lov, ikke administrativt. Altså må erklæringen opfattes som udtryk for en række af de implicerede hovedpersoners egen opfattelse af den gældende retstilstand.

Ved vurderingen af erklæringens indhold er den tilføjede passus af særlig betydning. Det er et almindeligt anerkendt juridisk fortolkningsprincip, at de enkelte tekstelementer så vidt muligt bør fortolkes således, at de ikke er overflødige, men har et selvstændigt meningsindhold. Anvender man nu dette prin-

cip på den tilføjede passus og spørger, hvori dens selvstændige betydning skulle bestå, er der tilsyneladende ingen anden mulighed end at hæfte sig ved udtrykket "konsekvenser" som det meningsbærende ord. "Kirkeministeriet har den endelige afgørelse vedrørende konsekvenserne i forhold til præsters tjenstlige forseelser" (udh. her). Hvis denne tilføjelse skal have nogen som helst selvstændig betydning i forhold til hovederklæringens afsnit 4, må det indelbære dette, at ministeren altså ikke nødvendigvis har den endelige afgørelse vedrørende spørgsmålet om, hvorvidt der i forbindelse med en forkyndelsessag overhovedet foreligger en tjenstlig forseelse.

Det synes altså, som om den tilføjede passus i virkeligheden har bidraget til en vis afklaring af den i øvrigt ikke særligt klare hovederklæring; og vel at mærke en afklaring, som stemmer udmærket overens med punkterne 1) og 2) i den ovenfor resumerede retsopfattelse. Ministeren har i et spørgsmål (nr. 9) fra kirkeudvalget været konfronteret med synspunkter, der i nogen måde kunne minde om den her anførte forståelse af den tilføjede passus. Hun har hertil svaret, at de ni biskoppers fællesudtalelse i sin helhed tager sigte på klager over påståede tjensteforseelser, og at dette derfor også gælder erklæringens sidste afsnit med den udfyldende fortolkning. Det fremgår klart, at ministeren med dette svar ikke underbygger, at den tilføjede passus' selvstændige meningsindhold skulle kunne bestå i noget som helst andet end det ovenfor anførte: den grundlæggende vurdering foretages af biskoppen, de eventuelle tjenstlige konsekvenser henhører under ministeren. - I øvrigt ses der ikke i erklæringens indhold at være belæg for, at den udelukkende skulle dreje sig om tjensteforseelser.

Under forespørgselsdebatten d. 27. april kom ministeren ikke ind på bispeerklæringen. Ministerens

forgænger, Tove Lindbo Larsen, understregede¹⁹⁾, at erklæringen omtaler "både det tjenesteretlige og biskoppernes rettigheder" (udh. her), samtidig med at hun anholdt, "at ministeren, hver gang der er afgivet et svar offentligt eller i udvalget, drejer svaret over i tjenesteretlig retning". Hun spurgte udtrykkeligt ministeren om dennes opfattelse af erklæringens betydning; ministeren undlod at svare.

Biskoppernes egne efterfølgende udtalelser om erklæringens forståelse har ikke været entydige. Biskop Wiberg har udtalt, at erklæringen efter hans opfattelse ikke udelukker, at ministeren går ind på en vurdering af, hvorvidt forkyndelsesfrihedens grænser er overskredet²⁰⁾. Heroverfor står biskop Holms udlægning: "Når det drejer sig om spørgsmål, der angår Kirkens lære, må det være en selvfølge, at det er bi-

19) Folketingstidende 1983-84 Forh., sp. 5048 f.

20) Det forudsættes herved, at ministeren forinden sin afgørelse indhenter udtalelser fra teologisk sagkundskab, f.eks. de andre biskopper. Ministeren var inde på det samme i sin første redegørelse, hvor det fremhævedes som "en selvfølge, at ministeriet i sådanne spørgsmål vil henholde sig til biskopperne, de teologiske fakulteter og andre fagligt kompetente". Det for ministeriet selvfølgelig i en sådan fremgangsmåde må dog sammenholdes med behandlingen af den nu 10 år gamle Nør-sag, hvor det principielle spørgsmål om præsters dåbspligt fandt sin administrative afgørelse. I en retlig vurdering af kirkeministeriets afgørelse skrev Philip Ingerslev (Præsteforeningens Blad 1974, s. 751): "Ministeriet har åbenbart heller ikke fundet sig foranlediget til at konsultere hverken Danmarks biskopper eller de teologiske fakulteter, hvilket man kunne have ventet i betragtning af sagens principielle karakter".

Det må i øvrigt erindres, at under de nuværende styrelsesforhold kan "de teologiske fakulteter" ikke udtale sig som fakulteter. Det er kun de enkelte lærere ved disse fakulteter, der kan udtale sig som enkeltpersoner; det samme gælder biskopperne. Udfaldet af en sådan høring vedrørende et tvivlsomt spørgsmål af et større eller mindre antal enkeltpersoner kunne meget vel tænkes at markere en vis uenighed blandt de adspurgte. I denne situation ville det så være ministeren, der skulle vælge (og vrage) blandt de fremkomne standpunkter.

skoppen, der tager stilling til en eventuel klage, og at hans stillingtagen er endelig, således forstået, at kirkeministeren helt afholder sig fra at bedømme kirkelige lærespørgsmål".²¹⁾ Endelig kunne man nævne, at de ni biskoppers talsmand, biskop Jacobsen, ved det pressemøde, hvor erklæringen blev afgivet, blev spurgt om, hvorvidt kirkeministeren i den aktuelle sag ville kunne give en tjenstlig sanktion for overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser, uanset Københavns biskops erklæring om, at der ikke forelå en sådan overskridelse; hertil svarede biskop Jacobsen: "Nej". I det hele tydede biskop Jacobsens udtalelser på, at han skelnede klart mellem henholdsvis forkyndelsesvurderingen og det tjenesteretlige.

Dagen efter mødet mellem biskopperne og ministeren karakteriserede Kristeligt Dagblads lederskribent bispeerklæringen således, "at dokumentet nok mere er en folkekirkelig end en stringent juridisk udgang på sagen".²²⁾ Denne karakteristik er såre rigtig. Derfor kan man heller ikke besvare spørgsmålet om erklæringens mulige overensstemmelse med den ovenfor gengivne retsopfattelse fuldstændig entydigt. Dog kan man, uden

21) Jfr. kirkeudvalgets spørgsmål 6 til ministeren, gengivet af Niels Thomsen, Præsteforeningens Blad 1984, s. 286.

22) Som anført andetsteds (se nedenfor, s. 48 f) er jeg selv af den opfattelse, at juraen ikke bør indtage en meget fremskudt og selvstændig plads i spørgsmålet om præsters forkyndelsesfrihed og de rammer, inden for hvilke folkekirkens forkyndelse i det hele udspiller sig. Man skal bestemt ikke tilstræbe stor juridisk klarhed og stringens i alle folkekirkelige anliggender, blot for klarhedens egen skyld. Dette synspunkt gælder i høj grad, for så vidt angår spørgsmålet om den nærmere fastlæggelse af forkyndelsesfrihedens grænser; her skal der netop herske betydelig frihed for udøvelsen af et skøn. Noget anderledes forholder det sig imidlertid, når det drejer sig om den rent formelle side af sagen: kompetenceordningen. På dette punkt er en vis klarhed ikke af vejen.

at vove sig for langt ud, fastslå, at bispeerklæringens indhold er fuldt ud foreneligt med den forfægtede retsopfattelse, og at det - ikke mindst i lyset af den tilføjede passus - endda er mest nærliggende at forstå den således, at den er i overensstemmelse med denne retsopfattelse.

De politiske tilkendegivelser.

Det kan ligeledes være af interesse at se, hvorvidt tidligere kirkeministres udtalelser falder i tråd med de her fremsatte synpunkter. Bodil Koch's umisforståelige udtalelse om "biskoppens suveræne tilsynsområde" har allerede været citeret; det samme gælder hendes klare henvisning til betydningen af, at biskoppen er den kollatsgivende myndighed²³⁾. Senere i samme debat sagde hun om Kalmeyer-sagen, at "den ligger i det biskoppelige ansvarsområde, og biskoppen må tage ansvaret for den måde, hvorpå han fører sit tilsyn".²⁴⁾ En senere kirkeminister, Dorte Bennedsen, citerede for nylig den sidstnævnte passus i et presseindlæg²⁵⁾ og gav den sin fulde tilslutning. Den nuværende kirkeministers seneste forgænger, Tove Lindbo Larsen, udtalte under forespørgselsdebatten d. 27. april 1984: "Afgørelsen af lærespørgsmål henhører under den biskop, der udsteder kollats, og ikke under kirkeministeren som politiker og administrationschef. Afgørelsen af klager over forkyndelsen må efter vores opfattelse ikke påvirkes af skiftende ministres politiske holdninger". Hun fortsætter med at tale om "en klar adskillelse imellem efterlevelse af tjenesteret-

23) Se herved også Folketingstidende 1957-58 Forh., sp. 355.

24) Sp. 350.

25) Politiken 28/1 1984, s. 5.

lige forskrifter, som behandles af kirkeministeren, og biskoppens afgørelse om overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser, som har sammenhæng med præsteløftets indhold om at forkynde budskabet rent og purt, samt biskoppens udstedelse af kollats til præster".²⁶⁾

Tre forgængere har altså udtalt sig fuldstændig på linie med den her anførte opfattelse. Den sidste har endda gjort det helt ud i detaljen og som ordfører for det største parti i folketingets seneste kirke debat.- I den samme debat ytrede også de andre partiers ordførere sig, mere eller mindre udtrykkeligt, om spørgsmålet.

Samme uforbeholdne tilslutning, som af Socialdemokratiet blev givet til den her fremførte retsopfattelse, kom til udtryk i indlæggene fra ordførerne for Socialistisk Folkeparti og Venstresocialisterne²⁷⁾. Ordføreren for Det Konservative Folkeparti talte om folkekirken, "som både er statskirke og bispekirke og folkets kirke, men ingen af delene helt og fuldt".²⁸⁾ Om kompetencen i sager om forkyndelsesfrihedens grænser udtalte hun: "Forkyndelsen og kirkelivets indhold er og bliver underlagt biskoppernes og provsternes tilsynspligt, og kun hvis biskoppen skønner, at der foreligger overtrædelser, som kan opfattes som tjenesteforseelser, træder den verdslige øvrighed: minister og domstol, ind i billedet. Hvornår overskridelser af forkyndelsesfrihedens grænser foreligger, og om de kan opfattes som tjenesteforseelser, vil det altid være svært at afgøre, og

26) Folketingstidende 1983-84 Forh., sp. 5013 f.

27) Sp. 5008 og 5037.

28) Sp. 5018; bemærkningen har i øvrigt karakter af et skjult citat af Venstres ordfører (Hartling) i Kalmeyer-debatten, jfr. Folketingstidende 1957-58 Forh., sp. 340.

biskoppen kan altid slutte sagen, dersom han skønner, at der ikke er sket overskridelser og fravigelser, som kræver sanktioner"²⁹⁾.

Venstres ordfører talte om, "at det teologisk-kirkelige åndelige tilsyn med præsternes forkyndelse ligger hos biskoppen, og sådan er det i dag, og sådan skal det være. Tilsynet foregår ved samtale, drøftelse, møder og brevveksling mellem biskop og præst i stiftet helt i overensstemmelse med bispeløftet og kollats. Dette tilsyn har ikke tjenstlige konsekvenser og er kirkeministeren uvedkommende". Senere hedder det i Venstres indlæg: "Biskoppen behandler klagerne over præstens forkyndelse. Er der grundlag herfor, kan biskoppen rejse sagen for en provsteret og ved tjenstlig forseelse for kirkeministeren"³⁰⁾. Det Radikale Venstres ordfører sondrede skarpt mellem det åndelige, teologiske tilsyn i forholdet til bekendelsesskrifterne og tilsynet med overholdelsen af præstens tjenestepligter³¹⁾. Kristeligt Folkepartis ordfører udtalte om den gældende kirkeordning: "Kirken er styret lokalt, den er forkyndelsesmæssigt under biskoppernes tilsyn, den er rammemæssigt under det høje tings betingelser"³²⁾. Og endelig udtalte Centrum Demokraternes ordfører om kompetencen vedrørende tilsynet med forkyndelsesfriheden, at præsten er "bundet af det, som man selv kalder forkyndelsesfriheden, og det skal jeg ikke blande mig i, det er biskoppen o.s.v. der afgør det... (præsten er) her undergivet, hvad biskoppen måtte sige om det dér, og så er det færdigt"³³⁾.

29) Sp. 5017 f.

30) Sp. 5021.

31) Sp. 5024.

32) Sp. 5041.

33) Sp. 5026.

Der var således ikke én eneste af ordførerne, som støttede kirkeministerens betragtning om, at spørgsmålet om, hvorvidt forkyndelsesfrihedens grænser måtte være overskredet, er et tjenesteretligt spørgsmål, der som sådant er undergivet ministerens kompetence. Derimod gav et bredt flertal af partierne (S, K, SF, VS og vel også V og CD) udtryk for en grundlæggende opfattelse af kompetencefordelingen mellem biskop og minister, som er identisk med - eller i hvert fald meget tæt på - de ovenfor anførte synspunkter. Og denne konstatering er jo ikke ganske uvæsentlig, når man betænker, at folketinget er den danske folkekirkes øverste forsamling.

FORKYNDELSESFRIHED OG JURA

I en artikel i Kristeligt Dagblad den 24. januar 1984 har kirkeminister Elsebeth Kock-Petersen redegjort for sit syn på spørgsmålet om kompetencen til at påtale præsters overtrædelse af forkyndelsesfrihedens grænser. Hendes konklusion går ud på, at denne kompetence i sidste instans tilkommer kirkeministeren. Selv har jeg gjort mig til talsmand for det synspunkt, at den endelige kompetence i stedet henhører under biskoppen, med den modifikation, at ministeren skal træffe afgørelse om eventuelle tjenesteretlige sanktioner i anledning af en af biskoppen konstateret overtrædelse, ligesom ministeren kan påse, at biskoppen har fulgt de korrekte procedureregler ved behandlingen af sagen.

Læsningen af Elsebeth Kock-Petersens artikel har ikke ændret mit standpunkt. Ministerens juridiske fortolkninger lider, så vidt jeg kan se, af visse afgørende svagheder, der af hensyn til den fortsatte debat bør påpeges.

Det synes at fremgå af kirkeministerens redegørelse, at hun støtter sit synspunkt på tre argumenter:

1) Grundlovens løfteparagraf om en særlig kirkeforfatning er aldrig blevet opfyldt. Da lovgivningsmagten dermed ikke har delegeret nogen kompetence fra statsmagten til biskopperne (eller andre kirkelige myndigheder), henhører den fulde og hele administrative kompetence under kirkeministeren.

2) Kirkeministeriets praksis går utvetydigt ud på, at der om fornødent gribes ind over for præsters overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser.

3) "Reale grunde" (d.v.s. de hensigtsmæssighedsovervejelser, der kan og bør tages i betragtning ved for-

Trykt i Kristeligt Dagblad d. 30. januar 1984

tolkningen) taler for, at kompetencen bør være hos ministeren. - I sin redegørelse hentyder Elsebeth Kock-Petersen hertil ved et par gange at udråbe et: "Hvem ellers?" (underforstået: andre end ministeren). Tidligere har hun uddybet denne argumentation ved at anføre, at dersom ministeren ikke havde den endelige afgørelse, kunne man jo tænke sig "10 forskellige forkyndelsesfriheder afhængigt af de forskellige biskoppers opfattelse". Synspunktet strejfs også i slutningen af den nu foreliggende redegørelse.

De to første argumenter er næppe holdbare; og anvendelsen af "reale grunde" kan lige så vel - efter min mening endda langt mere overbevisende - føre til det stik modsatte resultat af den konklusion, ministeren søger at nå frem til.

Det er fuldstændig korrekt, at grundlovens § 66 om en selvstændig kirkeforfatning aldrig er blevet ført ud i livet. Derimod er det forkert, når Elsebeth Kock-Petersen af dette historiske faktum vil uddrage den slutning, at så må den administrative kompetence vedrørende alle kirkelige anliggender uafkortet ligge hos ministeren. Det kan nemlig meget vel forholde sig således, at retssædvanen eller lovgivningsmagten har fastslået, at visse forhold endeligt afgøres f.eks. af biskoppen. Et klart eksempel herpå foreligger for så vidt angår meddelelse af kollats; og netop dette eksempel har nøje sammenhæng med spørgsmålet om kompetencen vedrørende forkyndelsesfrihed, hvilket jeg skal vende tilbage til.

Ministerens generelle syn på den uindskrænkede ministerielle kompetence genkendes i øvrigt af den, som har læst fhv. departementschef August Roesens Kirkeret (3. udg., s. 17 og 19). Det har ofte undret mig, hvorledes Roesen har kunnet få sin aldeles kategoriske afvisning af enhver form for indskrænkning i ministeriets kompetence til at passe med grundlovens § 4, hvori det siges,

at "Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten". Denne bestemmelse er i modsætning til grundlovens § 66 ikke en uopfyldt løfteparagraf uden retlige konsekvenser, men en bestemmelse med fuld gyldighed. Og det må dog vække til eftertanke, at man i paragraffen bruger et så karakteristisk ordvalg som "understøttes af staten". Drejede det sig om en ganske almindelig statsforvaltning, ville man næppe have anvendt denne udtryksmåde. Som Alf Ross har sagt i sin Statsforfatningsret: "Ingen ville falde på at sige, at statsbanerne understøttes af staten. De drives af staten".

Jeg skal ikke på nogen måde hævde, at man af grundlovens § 4 kan uddrage nogle præcise afgrænsninger vedrørende de kirkelige kompetenceforhold. Men jeg vil gerne understrege, at den, som hævder, at folkekirken nærmest kan betegnes som en slags direktorat under kirkeministeriets ressource, kommer i strid med grundlovens § 4.

Elsebeth Kock-Petersen støtter sig meget stærkt til den kirkeministerielle praksis. Også på dette punkt er hun i øvrigt i god overensstemmelse med August Roesens fremstilling af kirkeretten.

Hertil er nu for det første at sige, at administrations praksis ikke uden videre kan anses for en retskilde af høj værdi. Men dertil kommer, at man vist nok kan sætte spørgsmålstegn ved, hvor entydig den af kirkeministeren påberåbte praksis i grunden er. - At den i hvert fald er ret sparsom, har hun selv erkendt i sin redegørelse.

Sagen er, at der er flere forskellige former for begrænsning af præsters frihed til at ytre sig fra prædikestolen. For det første er præsten undergivet samme begrænsninger i ytringsfriheden som alle andre borgere. Præsten må f.eks. ikke overtræde straffelovens bestemmelser om injurier, forhånelser af fremmede magter, etc. For

det andet er præsten undergivet visse begrænsninger i og med, at hun eller han er tjenestemand. Dette følger dels af tjenstemandslovens almindelige regler, dels af visse specialregler i Danske Lov (f.eks. bestemmelsen om, at præsten skal afholde sig fra al "skienden og forhaanelse, saa at de ingen røre ved navn" - en regel, der i øvrigt knytter sig tæt til de almindelige injuriestemmelser). Og for det tredje skal præsten holde sig til folkekirkens bekendelsesgrundlag, d.v.s. "forkynde Guds ord rent og purt, således som det findes i de profetiske og apostoliske skrifter og i vor danske evangelisk-lutherske folkekirkes symbolske bøger". Denne formulering stammer fra præsteløftet, således som det aflægges over for biskoppen.

Overtræder præsten de tjenesteretlige forskrifter, er der ingen tvivl om, at ministeren har den endelige kompetence til at vurdere og eventuelt påtale forholdet. Nu har jeg ikke haft mulighed for at gennemgå den påberåbte ministerielle praksis, og derfor er jeg ude i formodninger, når jeg antyder, at det meget vel kunne vise sig ved en mere indgående analyse af disse afgørelser, at mange af dem i virkeligheden drejer sig om tjenesteretlige forseelser fra præstens side og ikke (alene) om overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser.

Ministerens pressemeddelelse om den hidtidige praksis samt de få gengivne afgørelser i Roesens Kirkeret, som kunne henføres til dette område, bestyrker min formodning.

Det er mit indtryk fra Elsebeth Kock-Petersens tidligere indlæg i debatten, at hun måske ikke har gjort sig sontringen mellem tjenesteretlige forseelser og overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser helt klar. Det må også indrømmes, at sontringen i visse konkrete sager let kan overses, bl.a. fordi præsten meget vel ved en og samme prædiken både kan overskride forkyndelsesfrihedens grænser og overtræde de tjenesteret-

lige forskrifter. Hvis kirkeministeriet derefter påtæller prædikenen - hvilket er fuldt korrekt på grundlag af tjenesteforseelsen - kunne man let bibringe sig selv og omverdenen det indtryk, at man samtidig har påtalt bruddet på forkyndelsesfriheden.

Det kunne være fristende at anmode kirkeministeren om at give en mere indgående redegørelse for den af hende så stærkt påberåbte praksis, således at den kunne blive gjort til genstand for nærmere undersøgelse med henblik på en be- eller afkræftelse af hypotesen om, at det nok i vidt omfang drejer sig om det tjenesteretlige og ikke om forkyndelsesfriheden. Men da der under alle omstændigheder er tale om en sparsom praksis, og da administrativ praksis som nævnt ikke under disse omstændigheder kan betragtes som en særlig afgørende retsskille, er det næppe besværet værd.

Da ingen af Elsebeth Kock-Petersens argumenter for, at kompetencen vedrørende overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser tilkommer ministeren, synes at være holdbare, kunne man tro, at spørgsmålet står fuldstændig åbent. At det med andre ord er aldeles uafklaret, om kompetencen tilkommer ministeren eller biskoppen. Dette er imidlertid ingenlunde tilfældet. Der kan anføres stærke argumenter for, at kompetencen positivt tilkommer biskoppen. Først og fremmest drejer det sig om reglerne vedrørende kollats.

Kollatsen, der går tilbage til Kirkeordinansen af 1539, er biskoppens bekræftelse af, at præsten er overhørt i kirkens lære og rettelig beskikket til præst for den pågældende menighed.

Om kollatsens juridiske karakter i nyere tid har vi en række sikre holdepunkter, bl.a. i forbindelse med to lovgivningsarbejder fra henholdsvis 1916-17 og 1947-48. Det fremgår heraf, at kollatsen er en nødvendig betingelse for ansættelse, og at det udelukkende er biskop-

pen, der har kompetencen til at meddele kollats.

Efter sit indhold vedrører kollatsen (blandt andet) ganske det samme spørgsmål, der i anden sammenhæng omtales som tilsynet med overholdelsen af forkyndelsesfrihedens grænser. Ingen har udtrykt dette forhold klarere end August Roesen (s. 175): "Efter nutidigt (hævdvundet) syn på kollatsen er den et sidestykke til det biskoppelige tilsyn. Biskoppen må til enhver tid embedsmæssigt og personligt stå som garant for, at præsterne i hans stift såvel ved udnævnelsen som senere opfylder de åndelige og kirkelige betingelser for at kunne være præster i folkekirken".

Det er vanskeligt at se, hvorledes man kan komme af sted med at drage en skarp sondring mellem kollatsen og tilsynet med overholdelsen af forkyndelsesfrihedens grænser, således at kompetencen i det ene tilfælde skulle tilkomme biskoppen og i det andet ministeren. Kollatsen og forkyndelsestilsynet er slet og ret to sider af samme sag.

At kompetencen til at meddele kollats tilkommer biskoppen og ikke ministeren, er som anført ubestrideligt. Det har både Folketinget og kirkeministeren fastslået i de to særlove fra 1917 og 1948. I den første ønskede kirkeministeren at ansætte en præst i sognet Vaalse, men biskoppen ville ikke give kollats. Ministeren var bundet af biskoppens afgørelse og måtte ved en lov få ændret retsgrundlaget, således at tilsynet i dette særlige tilfælde kunne udøves af ministeren. Af lovens forarbejder kan man i øvrigt se, at Folketingets flertal kun ville gå med til en overførsel af tilsynet i dette helt konkrete tilfælde. Et forslag om en mere vidtrækkende bestemmelse blev afvist. Man skulle - som I.C. Christensen udtrykte det - ikke have noget af "at der oprettedes et 8de Bispeembede her i landet, og at dette Bispeembede altid beklædes af den fungerende Kirkeminister".

Loven ("lex Vaalse") blev herefter vedtaget i sit meget begrænsede omfang. Men det, man kan udlede heraf og af den senere lov fra 1948 (foranlediget af en af de første kvindelige præster), er dette, at kun ved lov kan der ske ændringer i den biskoppelige kompetence til at meddele kollats og føre tilsyn.

I den aktuelle situation ville der derfor heller intet være i vejen for, at Elsebeth Kock-Petersen fremsatte et lovforslag om, at kompetencen vedrørende tilsynet med præsternes overholdelse af forkyndelsesfrihedens grænser i sidste instans udøves af kirkeministeren. Men under den gældende retstilstand har hun ikke en sådan kompetence, lige så lidt som hun har kompetence til at meddele kollats.

Som anført har kirkeministeren selv inddraget spørgsmålet om betimeligheden af, at den endelige kompetence skulle ligge hos biskopperne. Selv om henvisningen til kollatskompetencen er det afgørende led i min egen argumentation, skal jeg tilføje et par betragtninger fra de "reale grunde"s arsenal.

For det første er ministerens eget synspunkt om, at 10 biskopper kunne betyde 10 forskellige forkyndelsesfriheder, næppe særlig slagkraftigt. Man kunne med lige så megen - eller liden - ret spørge, om det da var bedre at få 10 forskellige forkyndelsesfriheder fastslået af 10 på hinanden følgende kirkeministre.

Nok så vigtigt er det imidlertid at henvise til det mere saglige indhold af tilsynet med forkyndelsesfrihedens overholdelse. Det drejer sig om yderst vanskelige vurderinger af, om præsten i sin forkyndelse har holdt sig til Bibelen, de oldkirkelige bekendelser, den lutherske konfession og Luthers lille katekismus. Det synes nærliggende, at en afgørelse af denne art i det hele bør overlades til et medlem af folkekirken med teologisk baggrund. Biskopper er medlemmer af folkekirken og teo-

loger. Og de har i deres bispeløfte erklæret, at de under varetagelsen af deres tilsynstjeneste vil "blive fast ved den sunde lære, som Herren og hans apostle har efterladt os i de hellige skrifter". Kirkeministre er i reglen medlemmer af folkekirken, og undertiden er de teologer, men der står intetsteds skrevet noget om, at det skal forholde sig således. En regel om, at kompetencen skal være hos ministeren, kunne således medføre, at den endelige vurdering af et evangelisk-luthersk forkyndelsesspørgsmål skulle foretages af f.eks. et medlem af Jehovas Vidner. Er kompetencen hos biskoppen, er der derimod sikkerhed for såvel det konfessionelle som det teologisk-faglige grundlag hos den, der skal tage endelig stilling til spørgsmålet; og hertil kommer som anført den særlige forpligtelse, der udspringer af bispeløftet.

Min egen argumentation kan jeg opsummere i følgende tre punkter:

- 1) Tilsynet med overholdelsen af forkyndelsesfrihedens grænser hører ganske nøje sammen med meddelelse af kollats, der klart er undergivet biskoppens endelige kompetence.
- 2) Ingen juridiske konstruktioner - hverken den manglende kirkeforfatning eller en mulig ministeriel praksis - kan anføres til støtte for, at kompetencen skulle ligge andre steder end hos biskoppen.
- 3) Visse "reale grunde" (den teologiske kompetence og det konfessionelle tilhørsforhold samt bispeløftets indhold) taler for biskoppens kompetence.

Elsebeth Kock-Petersens argumentation lider efter min opfattelse af følgende svagheder:

- a) Der sondres ikke klart mellem henholdsvis lovgivningsmagtens og kirkeministerens kompetence til at gribe ind i visse kirkelige anliggender.
- b) Der sondres ikke mellem henholdsvis overskridelser

af forkyndelsesfrihedens grænser og overtrædelser af de tjenesteretlige forskrifter.

- c) Der tillægges kirkeministeriets praksis en vægt, som den efter almindelig retskildelære næppe kan tilkomme.
- d) Sammenhængen mellem kollats og tilsynet med overholdelsen af forkyndelsesfrihedens grænser overses fuldstændig.
- e) Et almindeligt centraliseringssynspunkt anføres som støtte for fortolkningen uden blik for, at andre "reale grunde" taler for det stik modsatte synspunkt.

Uenigheden mellem Elsebeth Kock-Petersen og mig angår spørgsmålet om, hvad der på det pågældende område skal anses for gældende ret. Udsagn om, hvad der er gældende ret, defineres af jurister undertiden som forudsigelser om, hvorledes spørgsmålet vil blive afgjort ved domstolene. Også i denne sag vil der eventuelt kunne ske en afklaring ved domstolene. Det forudsætter, at kirkeministeren giver en præst en irettesættelse (eller anden tjenstlig sanktion) for overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser, uanset at den pågældende biskop har fastslået, at der ikke er sket nogen overskridelse. Herefter skal præsten anlægge sag mod kirkeministeriet med påstand om, at irettesættelsen kendes ubeføjet på grund af kompetencemangel. - Hvis retten i sidste instans giver præsten medhold, var det mig, der havde ret i min fortolkning. Får præsten ikke medhold i sin påstand, havde Elsebeth Kock-Petersen ret.

Jeg tror, at præsten ville få medhold. Om Elsebeth Kock-Petersens opfattelse vil jeg sige med hendes store partifælle, I.C. Christensen (i hans bemærkninger til det første og videregående lovforslag i 1916): "Det, Kirkeministeren her foreslår at indføre, er noget helt nyt og efter min mening ingenlunde noget godt".

KIRKEMINISTEREN OG FORKYNDELSESFRIHEDEN.

Et af de mest værdifulde og hensigtsmæssige træk i vort parlamentariske liv er den institution, der hedder "samråd mellem udvalg og minister" kombineret med udvalgenes skriftlige spørgsmål til ministeren og dennes skriftlige svar.

Inden for disse rammer kan delikate politiske spørgsmål afklares eller dog præciseres, ligesom saglige problemer af kompliceret natur kan blive belyst, uden den særlige og frontdannende atmosfære, i hvilken de egentlige folketingsdebatter ifølge sagens natur ofte må udspille sig.

Det måtte derfor hilses med tilfredshed, at Folketingets kirkeudvalg var indstillet på at forsøge denne opklarende og afklarende procedure, da kirkeministeren skulle kræves til regnskab for nogle ret vidtgående udtalelser vedrørende sin egen kompetence i henseende til overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser. Den danske folkekirkes styrelsesforhold er unike, og de er næppe tjent med alt for skarpe frontdannelser i den politiske verden. Gennem samråd og svar på udvalgsspørgsmål fik ministeren en mulighed for at forklare sig nærmere, styrke de alt for svage punkter i sin oprindelige argumentation eller træde et skridt tilbage dér, hvor argumenterne ikke lod sig opretholde. I det hele kunne man håbe, at ministeren ville benytte lejligheden til i realiteten at modificere nogle af sine meget vidtrækkende udtalelser.

Nu foreligger spørgsmålene - en snes stykker - og ministerens svar offentliggjort. Men gennemlæsningen af dette stof er langt fra så opløftende, som man kunne have håbet. Ministerens svar er i høj grad præget af uklar-

heder og misforståelser samt af tvivlsomme og ensidige juridiske fortolkninger. Hun undgår derfor heller ikke en egentlig forespørgselsdebat om sagen. Af hensyn til denne debat, og da ministerens svar meget vel kan tænkes at indgå som fortolkningsbidrag også i senere tiders diskussioner (i et af sine svar henviser hun således til et 36 år gammelt, og i øvrigt temmelig tvivlsomt svar til et tilsvarende folketingsudvalg), bør nogle af de juridiske svagheder i ministerens svar på udvalgets spørgsmål antydes.

En del af spørgsmålene og svarene vedrører ministerens anvendelse af bestemmelsen i Danske Lov 2-4-9, hvori det bl.a. siges, at præsterne skal afholde sig fra al "skienden og forhaanelse, saa de ingen røre ved navn". Der er ingen tvivl om, at ministerens ærinde her består i at undergive bestemmelsen en udvidende fortolkning, altså give den et videre anvendelsesområde end der er dækning for i ordlyden. Da overtrædelser af bestemmelsen må opfattes som tjenesteforsselser, der som sådanne kan påtales af ministeren, vil enhver udvidende fortolkning automatisk indebære en udvidelse af ministerens kompetence.

Til støtte for at Danske Lovs bestemmelse har et videre anvendelsesområde end dens ordlyd tilsiger, anfører hun lovens tidsbundne og casuistiske karakter. Denne betragtningsmåde er lige så velkendt, som den er korrekt. Problemet er imidlertid, at hun over for dette historiske fortolkningssynspunkt ganske fortier, at andre synspunkter taler for en mere forsigtig og tilbageholdende fortolkning af bestemmelsen. Dette beror på, at Danske Lov 2-4-9 efter sit indhold er en bestemmelse, der begrænser ytringsfriheden; og det er et godt og anerkendt fortolkningsprincip, at man skal gå varsomt til værks, hvis man vil give undtagelsesbestemmelser fra frihedsrettighederne et videre anvendelsesområde, end der er dækning

for i ordene.

Jeg vil naturligvis ikke hævde, at Danske Lov 2-4-9 kun kan bruges strengt efter sin ordlyd, men blot understrege, at der ingenlunde er frit slag for udvidende fortolkninger. Man bør gøre sig selv og omverdenen klart, hvori udvidelsen består; at det kniber på dette felt, viser ministerens svar - eller rette manglende svar - på et spørgsmål om, hvorledes ministerens noget tvetydige henvisning til 2-4-9 i et brev til Københavns biskop i grunden skal forstås. Og man må kunne opvise en god og overbevisende argumentation for de udvidelser, man ønsker at gøre gældende.

Det havde været klædeligt, om ministeren havde gjort rede for begge de to krydsende fortolkningshensyn og ikke blot havde anført det ene.

En tilsvarende ensidighed i begrundelser og oplysninger gør sig også gældende på andre punkter. Et af spørgsmålene fra kirkeudvalget vedrører således en af ministerens udsendt oversigt kaldet "Eksempler på kirkeministeriets behandling af klager over påståede tjenesteforseelser fra præsters side". Oversigten, der blev udsendt til pressen, indeholdt en kort omtale af 10 sager. Dens hensigt var tydeligvis at styrke den opfattelse, at ministerens indgriben i en sag om overskridelse af forkyndelsesfrihedens grænser blot var en helt banal fortsættelse af årelang og fast praksis.

Gik man nu oversigten lidt nærmere efter i sømmene, viste det sig imidlertid, at kun en enkelt - måske to - af de påberåbte sager overhovedet vedrørte spørgsmålet om forkyndelsesfriheden. Dette indrømmer ministeren nu, men først efter at kirkeudvalget udtrykkeligt har stillet spørgsmålet til hende. Værre er det imidlertid, at den ministerielle oversigt overhovedet ikke går ind på, om der også skulle være eksempler på, at kirkeministeriet trods udtrykkelig opfordring hertil har undladt at gribe

ind over for biskoppens endelige stillingtagen til spørgsmålet om forkyndelsesfrihedens grænser. Forklaringen herpå kunne være, at der simpelthen ikke fandtes sager af denne - for ministerens synspunkter noget ubekvemme - art. Men sådan forholder det sig ikke. I Folketings-tidende fra 1957 kan enhver læse tingets debat om den såkaldte Kalmeyer-sag, hvor en præst i en bog havde fremsat teologiske synspunkter, hvis overensstemmelse med folkekirkens bekendelsesgrundlag blev anfægtet fra visse sider. Biskoppen undersøgte forholdet, drøftede det med præsten og betragtede herefter sagen som afsluttet. Under fore-spørgselsdebatten i folketinget udtalte den daværende kirkeminister, Bodil Koch: "...der er ikke rejst krav om tjenstlig undersøgelse, Kalmeyer-sagen befinder sig inden for biskoppens suveræne tilsynsområde" (udh. her).

Igen må man sige, at det havde været klædeligt, om ministeren af sig selv havde taget denne sag med i sin oprindelige oversigt og ikke først skulle mindes om dens eksistens ved spørgsmålene fra kirkeudvalget.

Et af spørgsmålene citerer den ovennævnte udtalelse af Bodil Koch og spørger, hvorledes den nuværende kirkeminister stiller sig til den retsopfattelse, som kom til udtryk i Bodil Kochs ord. Hertil svarer Elsebeth Kock-Petersen, at hun fuldt ud kan tilslutte sig den daværende kirkeministers udtalelse. Dette er i sandhed en glædelig overraskelse. Kock-Petersen anerkender, at der består et "suverænt tilsynsområde" for biskoppen, altså et område, hvor biskoppen har den endelige kompetence, og hvor ministeren følgelig ikke kan blande sig, hverken efter opfordring eller på egen hånd. Hidtil har man haft indtryk af, at hun faktisk konsekvent har sagt det modsatte. Nu har hun altså - i hvert fald i dette svar - indrømmet, at biskoppen på visse områder har en endelig kompetence; og det er da altid en begyndelse.

Nu drejede Kalmeyer-sagen sig om spørgsmål, der i høj

grad vedrørte forkyndelsen og dens indhold. Og man spørger derfor sig selv, hvorledes Kock-Petersen dog kan bære sig ad med "fuldt ud" at tilslutte sig Bodil Kochs retsopfattelse og samtidig fastholde, at det er ministeren, der har den endelige kompetence vedrørende forkyndelsesfriheden. Ministerens forklaring på dette paradoks er mildest talt svag; hendes begrundelse går ud på, at Kalmeyer jo fremlagde sine synspunkter i bogform. Hun mener med andre ord, at dersom præsten fremsætter bekendelsesmæssigt tvivlsomme synspunkter fra prædikestolen, er det op til ministeren at vurdere indholdet nærmere, men hvis de samme synspunkter fremsættes i bogform, henhører det under biskoppens endelige kompetence.

Jeg har før (i omtalen af kollatsens karakter) citeret fhv. departementschef Roesens: "Dansk Kirkeret" for ministeren; det er min opfattelse, at netop hun meget nødig ville bestride Roesens autoritet. Lad mig derfor gøre det igen, foranlediget af ministerens gennemgribende sontring mellem prædikestolen og bogformen. Roesen skriver (3. udg., s. 201) umiddelbart efter opregningen af folkekirskens bekendelsesskrifter: "Præstens pligt til at forkynde evangeliet i overensstemmelse hermed er ikke begrænset til udøvelsen af hans embedsvirksomhed, den påhviler ham også under hans virksomhed i private former, f.eks. som forfatter eller taler ved private sammenkomster" (udh. her).

Det går som en rød tråd gennem flere af ministerens svar, at hun opfatter overskridelser af forkyndelsesfrihedens grænser som tjenesteforseelser, der som sådanne er undergivet ministerens fulde kompetence. Hun sidestiller for så vidt tjenestemandslovens § 10 - om tjenstemandens pligt til at overholde de for hans stilling gældende regler samt vise sig værdig til den agtelse og tillid, som stillingen kræver - med præsteløftets ord om at "forkynde Guds ord rent og purt, således som det findes i de profe-

tiske og apostoliske skrifter og i vor danske evangelisk-lutherske folkekirkes symbolske bøger".

Jeg har tidligere gjort gældende, at netop heri består ministerens grundlæggende misforståelse. I et af spørgsmålene fra kirkeudvalget er ministeren anmodet om en stillingtagen til de kritiske synspunkter, jeg fremførte i den pågældende artikel (se herved ovenfor s.). I betragtning af, at en væsentlig del af min ordrige redegørelse netop gik ud på at påvise forskellen mellem henholdsvis præsteløftets forkyndelsesbinding og de tjenesteretlige forskrifter, må man vist have lov til at kalde det citatfusk, når ministeren i sit svar refererer mig således, at jeg henfører præsteløftets forpligtelse til de tjenesteretlige forskrifter. Blandt de reaktioner, jeg har hørt eller set på min artikel, er ministeren den eneste, som har evnet at uddrage præcis det stik modsatte af det, som jeg faktisk skrev.

Det skal ikke her gentages, hvori min argumentation for forskellen mellem præsteløftets forkyndelsesbinding og de tjenesteretlige forskrifter bestod. Blot skal jeg minde om, at grundsynspunktet var dette, at ved spørgsmål om, hvorvidt forkyndelsens grundlag (således som det findes beskrevet i præsteløftet), er fraveget, har biskoppen den endelige kompetence i den forstand, at han kan slutte sagen, dersom han ikke finder, at der er sket en sådan fravigelse, eller at den ikke kræver egentlige sanktioner. Er biskoppen derimod af den opfattelse, at sanktioner er påkrævet, så følger det af de særlige beskyttelsesregler for tjenestemænd - med visse yderligere retsgarantier for præster - at de verdslige myndigheder (ministre og eventuelt domstole) må ind i billedet. Sådanne sanktioner, herunder afskedigelse, kan ikke iværksættes af biskoppen på egen hånd. Dette system, der indebærer en slags "dobbelt garanti" for præsternes forkyndelsesfrihed, er både klart og hensigtsmæssigt; og det er, så vidt jeg kan se, i fuld overensstemmelse med

gældende ret. Om den nærmere argumentation henviser jeg som sagt til min tidligere redegørelse.

Kirkeudvalget har også stillet spørgsmål om den nærmere forståelse af de ni biskoppers og ministerens erklæring af 30/1 1984. Et af spørgsmålene peger på, at den af ministeren selv tilføjede passus om, at "Kirkeministeren har den endelige afgørelse vedrørende konsekvenserne i forhold til præsters tjenstlige forseelser" må betyde, at ministeren altså ikke har den endelige afgørelse vedrørende ikke-tjenstlige forseelser. Med ikke-tjenstlige forseelser tænkes der formentlig netop på overskridelser af forkyndelsesfrihedens grænser. - I sit svar glider ministeren uden om det centrale indhold af spørgsmålet.

Det samme gælder et andet spørgsmål, hvor ministeren afæskes en stillingtagen til biskop K.C. Holms udlægning af erklæringen. Biskopperne har som bekendt ytret sig i temmelig forskellige retninger om, hvorledes deres egen erklæring skulle forstås. Holm skrev imidlertid følgende: "Når det drejer sig om spørgsmål, der angår kirkens lære, må det være en selvfølge, at det er biskoppen, der tager stilling til en eventuel klage, og at hans stillingtagen er endelig, således forstået, at kirkeministeren helt afholder sig fra at bedømme kirkelige lærespørgsmål" (Morgenposten 5/2 1984). - Holms udtalelse synes klar nok, men i ministerens svar bliver den til en "løsreven bemærkning", om hvis forståelse ministeren ikke ser sig i stand til at udtale sig.

Sammenhængen mellem forkyndelsestilsyn og kollats er blevet bragt ind som et argument i debatten, jeg henviser herom til redegørelsen ovenfor s. ff.

Selv anser jeg det for et centralt synspunkt, og det er da også gjort til genstand for spørgsmål til ministeren. I realiteten undlader hun fuldstændig at besvare spørgsmålet. Dette er bemærkelsesværdigt, fordi man må formode ud fra ministerens hele linie i besvarelsen af de mere

juridisk prægede spørgsmål, at dersom hun havde øjnet den mindste mulighed for at stable en modargumentation på benene, ville den være blevet udnyttet. På denne baggrund tør man vist konstatere, at argumentet om, at kollats og forkyndelsestilsyn er to sider af samme sag, og at kompetenceforholdene derfor må være ensartede, foreløbig står uimodsaagt.

Der er andre punkter i ministerens besvarelser af kirkeudvalgets spørgsmål, som skuffer - ikke fordi de er udtryk for en sagligt begrundet uenighed, men fordi de afslører misforståelser og svagheder i argumentationen. Det gælder bl.a. spørgsmålet om, hvem der er klageberettiget. Problemet er for så vidt velkendt inden for den almindelige forvaltningsret, men også her tales der udenom i ministerens svar. Spørgsmålet hører imidlertid næppe til de mest centrale i den aktuelle debat, og det skal derfor ikke forfølges videre her.

Da både dette og mit tidligere indlæg i det væsentlige har drejet sig om juridiske spørgsmål, er det mig magtpåliggende at understrege, at det så vist ikke er efter min smag, dersom juraen skulle indtage en meget frem-skudt og selvstændig plads i spørgsmålet om præsters forkyndelsesfrihed og de rammer, inden for hvilke folkekirken forkyndelse i det hele udspiller sig. Folkekirken tarv er langt bedre tjent med indlevet forståelse, politisk takt og klogt mådehold end med vidtspundne juridiske argumentationer, når rammerne for kirkens virksomhed skal udstikkes.

Kirkeministeren har imidlertid selv fremprovokeret denne situation. Hun har med en skråsikkerhed - der skurrer noget i forhold til hendes argumenters selvmodsigende og ufuldstændige karakter - forsøgt på retligt grundlag at tiltage sig en vidtgående magt. Ret beset forsøger hun dermed at skabe en højst uheldig ubalance på et for folkekirken ganske vitalt område. I denne si-

tuation bliver man desværre nødt til at svare igen med juraen. Det bliver nødvendigt at påpege, at ministerens eget forsøg på at rasle med de juridiske våben for på denne måde at sætte sine kirkepolitiske synspunkter igennem er uholdbart, og at kirkeretlige synspunkter snarere fører til det stik modsatte resultat end det, som ministeren tilsyneladende så brændende ønsker.

Mit ærinde har således ingenlunde været at give juraen det sidste og altafgørende ord i spørgsmålet om rammerne om folkekirkenes forkyndelse. Det har tværtimod bestået i at rydde den juridiske grund, således at samtalen kan få lov til at udfolde sig en smule mere tvangsfrit. Den samtale, som skal udfolde sig mellem biskopper og minister, mellem lægmænd og præster og andre embedsmænd - og den samtale, som ligeledes skal foregå i folkekirkens øverste forsamling, Folketinget.

Meget tyder på, at vi for tiden har en kirkeminister, som er gennemsyret af en renlivet statskirkeopfattelse, hvorefter folkekirken nærmest er et direktorat under kirkeministeriets ressort, tilsat nogle elementer af nærdemokrati. Denne opfattelse er hverken historisk korrekt eller juridisk holdbar; den er heller ikke særlig hensigtsmæssig, og den sømmer sig dårligt for en minister, der tilhører et liberalt parti med kirkepolitiske traditioner. I Kalmeyer-debatten i 1957 sagde Venstres ordfører, Poul Hartling, om den danske folkekirkes egenart: "Organisatorisk er den for det første styret lokalt, for det andet bispekirke og for det tredje statskirke. Men den er ingen af delene alene". I samme tale fastslog Hartling, at folkekirkens øverste forsamling er folkettinget. Det er ønskeligt, at folkettinget i denne egen-skab tid efter anden får anledning til at debattere og udtrykke de grundlæggende opfattelser vedrørende folkekirkens forhold, og herunder forhåbentlig bekræfte det mådehold, som hidtil har præget tingen på dette område. Det mådehold, som Hartling i sin jomfrutale karakterise-

rede således, at "vi (har) nok alle en fornemmelse af og en forståelse for, at der er forhold i kirken, som er hævet over den lovgivning, som vi kan præstere herinde. Det er oftest blevet udtrykt på den måde, at staten, folketinget, har undgået at gribe ind i det, man kan kalde kirkens indre forhold".